

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Kati Kuusemets

SITIKSALLID –

PÕHJA-VILJANDIMAA 19. SAJANDI KOEKIRJALISTEST ÕLAKATETEST

INSPIREERITUD SALLIDE KOLLEKTSIOON

Lõputöö

Juhendajad:

MA Christi Kütt

MA Merle Suurkask

Viljandi 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. INSPIRATSIOONIALLIKAD – PÕHJA-VILJANDIMAA KOEKIRJALISED	
ÕLAKATTED	5
1.1. Ajalooline taust	5
1.2. Iseloomulikud tunnused	7
2. KOLLEKTSIOONI SITIKSALLID LOOMINE, TEOSTAMINE JA ANALÜÜS	10
2.1. Eesmärgid ja kontseptsioon	10
2.2. Ettevalmistusprotsess – tööproovid kahes tehnikas	11
2.2.1. Siiditrükitehnikas tööproovid	11
2.2.2. Telgedel kootud tööproovid	14
2.3. Kolleksiooni kavandamine	16
2.4. Kolleksiooni valmistamine ja sallide kirjeldus	18
2.4.1. Valgete kirjadega sall	18
2.4.2. Hallide kirjadega sall	19
2.4.3. Punaste täpiridadega sall	20
2.4. Sallide omahinna kujunemine	21
2.5. Sihtgrupp	24
KOKKUVÕTE	27
KASUTATUD ALLIKAD	28
LISAD	29
Lisa 1: Siiditrükitehnikas tööproovide kirjeldused ja fotod	29
Lisa 2: Telgedel kootud tööproovide kirjeldused ja fotod	31
Lisa 3: Sallide kavandid	43
Lisa 4: Sallide kirjaskemid	46
Lisa 5: Käsitöö tunnitasu arvestus	49
Lisa 6: Kolleksiooni fotod	50
SUMMARY	54

SISSEJUHATUS

Minu loov-praktiline lõputöö on välja kasvanud 2017. aastal valminud seminaritööst „Põhja-Viljandimaa koekirjalised õlakatted 19. sajandil”, mis andis koondülevaate Põhja-Viljandimaa koekirjalistest õlakatetest kui nähtusest eesti rahvarõivatraditsioonis koos tehnoloogiliste, stilistiliste, kandmistraditsiooni puudutavate jt asjakohaste aspektidega. Seminaritöös kaardistasin Põhja-Viljandimaalt säilinud koekirjaliste õlakatete arvu Eesti muuseumites, nende valmimis- ja kasutamisaaja, käibel olnud nimetused ja õlakatete iseloomulikud tunnused. Lõputöös ma inspiratsiooniallikaks olnud etnograafilisi õlakatteid täiendavalt ei uuri ega analüüsi, vaid toon välja need stilistilised karakteristikud ja tehnoloogilised aspektid, mida lõputöö kollektsiooni loomisel kasutasin.

Lõputöö eesmärk on Põhja-Viljandimaa koekirjaliste õlakatete ehk *ümbervõtmise tekkide* arendamine tänapäevaseks ja valmistatavateks mitmefunktsioonilisteks sallideks. Eesmärgi saavutamiseks plaanisin teha katsetusi eri materjalide ja tehnikatega, millest kujunesid peamiseks siiditrükk ja telgedel kudumine. Katsetuste ja tööproovide analüüsimise põhjal said välja valitud materjalid, valmistamisviis ja stilistika, mida kasutades kavandasin ja teostasin kolmest esemest koosneva omaloomingulise tooteseeria – kollektsiooni Sitiksallid.

Oma kollektsiooni esemeid nimetan *sallideks*, kuna see on nüüdisaja inimestele lihtsasti mõistetav termin ja annab kohe aimu esemete kasutusviisidest. 19. sajandil Põhja-Viljandimaal kantud õlakatteid nimetati peamiselt *tekkideks*, mis tekitaks tänapäeval väärassotsiatsiooni, ehkki sallide kasutamine teki või pleedina ei ole välistatud. Terminid *õlakate* ja *sõba* aga viitaks liialt tugevalt rahvarõivaste kontekstile, mis oleks samuti eksitav, kuna minu loodud sallid ei ole mõeldud rahvarõivastega kandmiseks.

Oma kollektsiooni loomisel otsisin vastuseid ja lahendusi probleemile, et autentsete sõbakirjaliste kangaste käsitsi kudumine on väga töö- ja ajamahukas, mistõttu on neid majanduslikel põhjustel keeruline tänapäevases rõiva- ja tekstiilidisainis kasutada. Soovides

tegeleda käsitööettevõtlusega, kerkib paratamatult käsitöötoodete kõrge hinna ning klientide rahaliste võimaluste vastuolu probleem. Soovisin välja töötada tooted, mille omahind tuleks potentsiaalsele kliendile võimalikult taskukohane. See omakorda tingis teatud valikud ja eeltingimused, mida sallide valmimisprotsessis ka kirjeldan.

Tootearenduse käigus seadsin endale järgmised eesmärgid:

- Leida viis, kuidas tuua sõbakirjaline kangas tänapäevasesse kasutusse nii, et säiliks nende tunnetuslik olemus ja side autentsete 19. sajandi esemetega, kuid valmistamine oleks vähem aega nõudev, st majanduslikult soodsam.
- Teha tööproove erinevate materjalide ja tehnikatega.
- Jõuda sõbakirjaliste õlakatete ainetel teostatava tekstiilitehnikani, mille põhjal luua 3–4 esemest koosnev õlakatete/sallide kollektsioon.
- Teostada kavandatud esemed ehk toodete prototüübid, mis moodustavad omavahel haakuva kollektsiooni.

Peamiseks uurimisküsimuseks oli, kuidas saavutada ja säilitada sõbakirikanga tunnetuslik olemus ning mulje teistsuguste materjalide või käsitöötehnikatega kui etnograafiliste originaalesemete puhul. Kuna minu austus ja imetlus originaalesemete vastu on suur, soovisin ülesandele läheneda võimalikult delikaatselt ja tundlikult – seda arengu- ja tööprotsessi talletabki käesolev lõputöö kirjalik osa. Järgnevalt dokumenteerin, kirjeldan ja analüüsin loomingulist ja praktilist tööd, mille tulemusel sallikollektsioon sündis.

1. INSPIRATSIOONIALLIKAD – PÕHJA-VILJANDIMAA KOEKIRJALISED ÕLAKATTED

1.1. Ajalooline taust

Õlgadele võetavad või ümber keha mähitavad lahtised kangalaiad kuuluvad arhailise kehakattena paljude rahvaste ühisesse kultuuripärandisse. Eestis annavad arheoloogia-teaduse andmed tunnistust piklikest kangalaidadest (üks kanga kudumislaius ehk *laid*) õlakatete kasutamise kohta hiljemalt II aastatuhande algusest peale ning need püsisid siin naiste rõivastuses sajandeid. (Voolmaa 198, lk 70) Tegemist oli villaste või linaste õlakatetega, mis kodust kaugemale minnes, eriti sõitudel, võeti ümber õlgade, vihma ja tuisuga tõmmati üle pea. Magama minnes täitsid õlakatted vooditeki ülesannet. Õlakatted kuulusid ka pulma- ja matusekombestikku; pruudisõbad jäid naistele hilisemas elus rõivastuse üheks kõige hinnatumaks ja esinduslikumaks osaks.

Eesti eri piirkondades kanti 19. sajandil paralleelselt ühevärvilisi musti ja tumepruune (Lõuna-Eestis) või valgeid ja helehulle (Põhja- ja Kagu-Eestis, Mulgimaal, Lõuna-Võrumaal,

Foto 1. Suure-Jaani naine 19. sajandi keskpaiga rõivastuses. Õlal on *ümbervõtmise tekk* (ERM A 509:5541). Foto Eesti Rahva Muuseumi näituselt „Rahvarõivas on norm. Igal aastaajal” (kuraator Reet Piiri, 2017). *Siin ja edaspidi lõputöö autori foto, kui ei ole märgitud teisiti.*

Kodaveres), ruudulisi (Lõuna-Pärnumaal, Viljandimaal ja Põhja-Tartumaal) ja triibulisi (Põhja-Viljandimaal) villaseid õlakatteid. Erinevate nimetustega linased õlakatted olid levinud pea kõikjal Eestis (v.a Edela- ja Loode-Eesti ning Hiiumaa).

Õlakatted jagunesid villasteks ja linasteks. Villaseid õlakatteid oli ühevärvilisi, ruudulisi ja triibulisi. Ühevärvilised õlakatted (sõbad) on valmistatud ühest kangalaiast laiusena 70–90 cm, pikkusega 200–250 cm ning hoolikalt kaunistatud, valmistatuna 19. sajandi alguses või 18. sajandi lõpus. Kaunistustes domineerib punane ja sinine värv, millele lisandub valge, kollane ja ka roheline. Õlakatete pikiserva palistavad kõladega kootud poogad, otstes on kangalõimedesse palmitsetud triibud. Väga armastatud motiiv on olnud silmusnelinurk sõba nurkadel, nn ruuduline nurgakiri, ning villastest lõngadest narmastutid. (Voolmaa 1984, lk 72)

Põhja-Viljandimaa neljas kihelkonnas – Suure-Jaani, Kõpu, Pilistvere ja Viljandi – olid 19. sajandil levinud omapäraseid, ülejäänud Eesti kontekstis eristuvad triibulised koekirjadega õlakatted. Neile eelnevalt (19. sajandi alguses), aga ka paralleelselt kuni sajandi lõpuni kanti Põhja-Viljandimaal ühevärvilisi musti ning valge-siniseruudulisi tekke.

Põhja-Viljandimaa koekirjalisi õlakatteid oma artiklis „Õlakatted ehk ülevisked eesti naiste rõivastuses” (1984) kirjeldanud rahvarõivauurija Aino Voolmaa. Ta kirjutab, et Põhja-Viljandimaa triibulised ülevisked olid kitsa levikuga ja neid nimetati ka tekkideks, ümbervõtmise tekkideks, käetekkideks, kirikutekkideks ja soojatekkideks. „Triibulised ülevisked olid 19. sajandi I poolel ja keskpaiku iseloomulikud Suure-Jaani kihelkonnale, mõnevõrra olid need levinud ka naabruses – Pilistveres, Kõpus ja Viljandis. Erinevalt ühevärvilistest ja ruudulistest kooti need poolvillased – linase lõime ja ülipeene ühekordse villase koelõngaga. Triibukombinatsioonide värvideks olid peamiselt tumesinine (potisiinine), punane (puupunane), roheline, must ja kollane. Tekid tehti ühest 50–70 cm laiusest kangalaiust ning neid kasutati eelkõige sõitudel. Teki keskpaigaga kaeti pea ja õlad, jalad mähiti otstesse. Sellepärast tehti tekid küllalt pikad – ca 4 m.” (Voolmaa 1984, lk 74–75) Voolmaa mainib samas ka, et 19. sajandi teisel poolel ja 20. saj. algul, kui suurrätikud käetekid välja tõrjusid, õmmeldi õlakatted vooditekkideks, pannes 2–3 laidu kokku – see iseloomulik tunnus leidis kinnitust ka minu seminaritöös.

Nagu Põhja-Viljandimaal kasutatud nimetus *ümbervõtmise tek*k ütleb, kanti koekirjalisi poolvillaseid tekke ümbervõetult – kas sõites või jalgsi liikudes sooja ülerõivana. Kirikusse minnes kanti ümbervõtmise tekke käe peal, mistõttu on neid nimetatud ka käetekkideks. Et tekid võeti kaasa ka soojal ajal, annab tunnistust nende funktsioneerimisest jõukuse näitajate ja staatusesümbolitena.

Põhja-Viljandimaa koekirjalistel õlakatetel oli osa ka pulmakombestikus, millele viitavad mitme säilinud teki kogumisandmed muuseumites. Pulmakombestikus saatsid õlakate ning süngi- ja sõidutekk pruuti ja peigmeest kuni peiukoduni, kus tekid olid seotud mõrsja vastuvõturituaalidega. Pulmatekk oli mõrsjale kaasavara oluliselt rikastav komponent, samuti olid tekid eesti pulmakombestikus seotud pulmaennetega (Kõresaar 1999, lk 47). Kaasavara suurus ja sisu olid kriteeriumiteks, mille järgi hinnati pruudi virkust, meisterlikkust ja majanduslikku jõukust. Tekkide ja vaipade väärtust hinnati sageli läbi kindlakskujunenud etaloni selles piirkonnas omaks võetud vaibatüübi näol, mille valmistamine nõudis palju materjali ja aega või teatud meisterlikkust. (Kõresaar 1999, lk 49–50) Tihti jäid pulmadeks valmistatud tekid kasutusse vaid pidulikel puhkudel; etnoloogid on välitöödel teinud hulgaliselt tähelepanekuid pulmavaiba säilitamisest mälestusesemena (Kõresaar 1999, lk 52).

Seminaritöös välja toodud andmete põhjal saab järeldada, et Põhja-Viljandimaal valmistati ümbervõtmise tekke terve 19. sajandi jooksul, s.o ka sajandi II poolel, seega ei tõrjunud ruuduline suurrätt seda traditsiooni 19. sajandi lõpuks veel täielikult välja.

1.2. Iseloomulikud tunnused

Järgnevalt kirjeldan seminaritöö uurimistulemustele tuginedes Põhja-Viljandimaa koekirjalistele õlakatetele iseloomulikke tunnuseid. Saadud andmed ja üldistused põhinevad 42-l eri muuseumites uuritud esemel; lisaks kasutasin ca 20 eseme fotosid ja kogumisandmeid.

Üldmuljelt on Põhja-Viljandimaa ümbervõtmise tekid värvilised, tihedate korrapäraste värvi- ja koekirjatriipudega, poolvillased (linane lõim ja villane kude) mitmelaised õlakatted. Enamik neist on peenekoelised, suhteliselt õhukesed, kahest laiast koosnevad pikad kangad, millel võib olla eristatav domineeriv (tausta)värv, aga mis võivad olla ka võrdsete värvikooslustega. Kirjadest esinevad tekkidel peaaegu alati hamba- ja sitikakiri, lisaks on kasutatud pandla-, tünni-, lauajala- ja nn maokirja (omavahel nihkes hammaskirjaridadest moodustuv „male-ruudustik“). Kudumiseks on tavaliselt kasutatud kahekordset linast lõime ja ühekordset tiheda keeruga villast koelõnga.

Õlakatete pikkus on varieeruv, ulatudes säilinud kahelaidsete tekkide järgi kuni 3 meetrini (kahelaidsete keskmine pikkus 170,5 cm). Teklilaidade laius varieerub vahemikus 44–58 cm.

Põhja-Viljandimaa tekid on rohkevärvilised ning põhilistes värvivalikutes üsna sarnased. Enamasti loob tekkide üldmulje punane värv. Tüüpiliselt on Põhja-Viljandimaa ümbervõtmise tekkidel n-ö taustavärv ja kirjavööndites esinevad värvid. Taustavärviks võib pidada värvitooni, millega on kootud triibud sümmeetriliste kirjavööndite vahel ja millel endal puuduvad kirjad. Põhja-Viljandi koekirjalised tekid on kootud 5–9 eri värvitooni lõngu kasutades. Kõige sagedamini on värve 7 (41-st uuritud tekist 17-l) või 6 (41-st tekist 10-l). Kõige sagedamad tekkides esinevad värvid on punane, sinine (tihti kaks eri tooni – üks tumedam ja teine heledam), roheline, kollane, pruun (või must) ja valge.

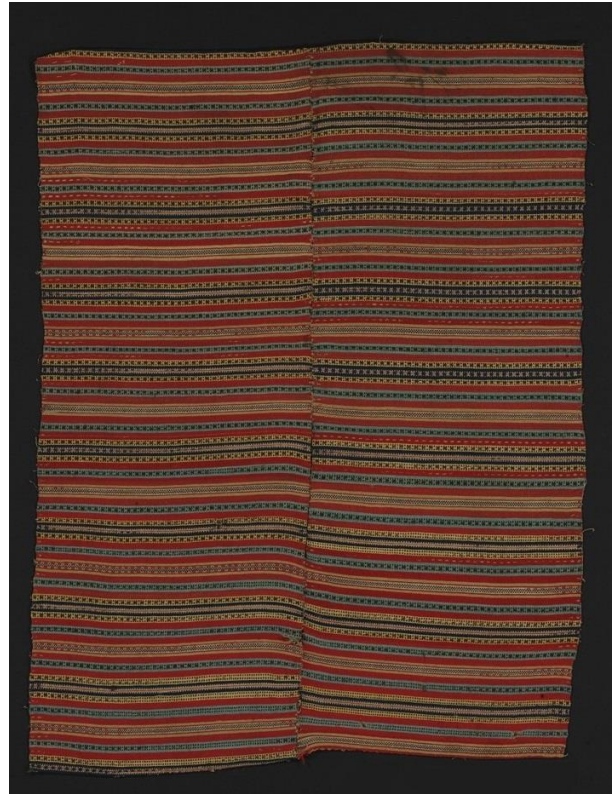

Foto 2. Põhja-Viljandimaa õlakatetele iseloomuliku kuju, värvide ja kirjakujundusega tekk ERM 8963 Pilistvere kihelkonnast, valmistatud u 1822.

Foto: Eesti Rahva Muuseum, muis.ee

Põhja-Viljandimaa koekirjalised ümbervõtmise tekid on kootud sõbakirikangana, st labasele taustale moodustuvad lõngajooksudest kirjatriibud, mille muster ja kõrgus võivad olla erinevad (Kelpman 2016, lk 76). Niietus on järjeline neljale niiele ning kootakse labase ja toimse liit-sidusega. Keskmise lõimetihedus on tekkidel 56 lõime/10 cm-l ehk suga 55. Kudumistihedust ja koelõngade peenust ilmestab koeridade arv 1 sentimeetril – keskmiselt on see Põhja-Viljandimaa õlakatetel 32.

Tihti on neil tekkidel väga sarnased koekirjad ja kirjavööndite kujundus. Kirjakorras vaheldub tüüpiliselt 2–4 kirjavööndit; enamasti on tekil kaks laiemat kirjavööndit, mida eraldab üks kitsam üle ühe korduv vahetriip. Kirjakordade kõrgused varieeruvad vahemikus 8,5–27 cm, kirjakordade keskmine kõrgus on 16,4 cm.

Kui kootud on koeridu lugedes või mõõtes, nii et värvi- ja kirjatriibud on tulnud ühekõrgused, on tekilaide kokku õmmeldes keskõmbluse juures kirjaread kokku sätitud. Enamasti aga tekivad keskõmbluse juures nihked (mustri kokku ajamine on õnnestunud mõnes kohas paremini, mõnes halvemini) ning mitmete tekkide puhul pole kirjade kokkulangevust laidade ühendamisel jälgitud.

Tekkide otsad tavaliselt u 0,7 cm võrra kahekordselt tagasi keeratud ning linase niidiga üleloomispistetega kinni õmmeldud.

Niisiis on tegemist enamasti ülipeenelt kootud tekkidega, mille valmistamine oli usutavasti ülimalt töömahukas. Põhja-Viljandimaa koekirjaliste õlakatete kõige iseloomulikumateks tunnusteks on minu seminaritöö põhjal peen poolvillane sõbakirjaline kude ja koekirjade kujundus tekil. Lisaks on tekkidele iseloomulik kahelaisus ning korduvad elemendid värvikasutuses.

2. KOLLEKTSIOONI *SITIKSALLID* LOOMINE, TEOSTAMINE JA ANALÜÜS

2.1. Eesmärgid ja kontseptsioon

Pärast 3,5 aastat kestnud rahvusliku tekstiili õpinguid oma lõputöö-kollektsiooni looma asudes inspireeris mind mõte, mis pärineb juba 1928. aastast, kuid kõlab aktuaalsena ka tänapäeval: „Tervitatav on see, et [käsitöö]kool pole enam ainult rahvakunsti mustrite elustamise moderniseerimise teenistuses, vaid tahab juba astuda vastu praegusaja maitsega kultuuriinimeste tarbeile ja vajadusile. /.../ Moodne inimene vajab uusi vorme kõigis tarbeasjus, sest osa neist on paratamatult muutunud endiseist teistsuguseiks ja säärase moodsest vaimust kant asja kõrval vana rahvakunstieseme kopeerimine või imiteerimine mõjub järsu ebakõlana. Nende uute vormide otsimine ja elluviimine, nüüdisaegse vaimu meie oludele ja tingimustele kohandamine oleks meie sellekohastele õppeasutustele otsekoheseks ülesandeks ja tööks.” (Tallinna linna... 1928, lk 105) Kuigi hindan kõrgelt ka pärandesemete koopiate valmistamist, haakus see mõtteavaldus minu sooviga luua rõivaid nüüdisaja inimestele, nii et need mõjuksid modernsetena, mitte kopeerides vana, vaid tõlkides seda uudsesse vormi ja tänapäevasesse keelde.

Etnograafiline inspiratsiooniallikas ja sealt pärit elemendid tekstiilidisainis on minu jaoks väärtuseks, mis ühendab meid mineviku ja esivanematega ning kannab endas kuuluvustunde ja identiteedi väljendust. Seepärast pidasin oluliseks, et minu loodavate sallide side Põhja-Viljandimaa koekirjaliste õlakatetega oleks otsene – et sallidel on teatud elemente, mida pole muudetud. Eriti oluline tingimus oli minu jaoks, et traditsioonilised sõbakirjad oleksid äratuntavad. Seepärast jäid tootearenduse käigus kindlalt paika koekirjade tüübid, nende ligikaudsed suurused ja korduvuse rütmid – seega kasutasin originaalesemete kirjakordi peaaegu üks-ühele. Oluliseks sidemeks originaalesemetega on ka sallide kuju (proportsioonid), kahelaisus, villane materjal ja valmistamistehnoloogia ehk telgedel kudumine.

Kandmismugavusest ja -viisidest lähtuvalt soovisin luua kerged ja õhulised sallid, mida saab soovi korral nii kaela ümber mässida kui ka ümber õlgade kanda. Seepärast oli selge, et sallide kude tuleb õhukesem kui originaal-õlakatetel. Kuigi minu üks eesmärke oli sallide omahinna

võimalikult madalal hoidmine, otsustasin teha sallid kahelaised ehk kahest eraldi kootud paanist koosnevad. See originaalesemetest inspireeritud võte teeb töömahu küll tunduvalt suuremaks, kuid pakub rohkem võimalusi sallide kujundamiseks ja kirjade paigutamiseks (võimalus mängida kontrastidega – näiteks üks laid kirjatud, teine mitte; kirjade erinevad rütmide eri paanidel).

Minu loodud luksusliku moega *sitiksalle* iseloomustab hõre ja läbipaistev pind, mille sees on tihedalt kootud läbipaistmatud kirjaread. Kolleksiooni nimi Sitiksallid ongi tuletatud traditsioonilisest sitikakirjast, mida kohtab eesti sõbakirjalistel tekkidel ja õlakatetel peaaegu alati. Suurim muudatus võrreldes värvirohkete inspiratsiooniallikatega seisneb värvides – minu kõik kolm salli on valgepõhjalised, üks neist üleni valge, teistel on kasutatud halle toone ja vähesel määral punast. Kirjade kujundamisel kasutasin nii ühtlaselt kirjatud pinda kui ka osaliselt täidetud ja hääbuva kirjaga pindu. Ehk on need hääbuvad või vastupidi – sallidele järjest nähtavamana ilmuvad kirjad – Sitiksallide kolleksiooni kontseptsiooni võti: need on justkui meenutus kunagi loodud ja kantud õlakatetest, õrn ja värvidelt tuhmim kaja minevikust, mis end siiski ka tänapäeva inimesele ilmutab, teda kõnetab, kaunistab ja soojendab.

2.2. Ettevalmistusprotsess – tööproovid kahes tehnikas

Lõputööga tegelema hakates ei teadnud ma veel, millises tehnikas kolleksiooni teostan. Soovisin katsetada erinevaid materjale ja tehnikaid, nagu näiteks masinkudumine, telgedel kudumine, siiditrükk, digitrükk, laserlõikus. Alustasin paralleelselt siiditrüki ja telgedel kudumise tööproovidega ning töömahust ja piiratud ajast tingituna, aga ka sobiva tulemuseni jõudmise tõttu jäidki need kaheks tehnikaks, mida lõputöö raames katsetasin.

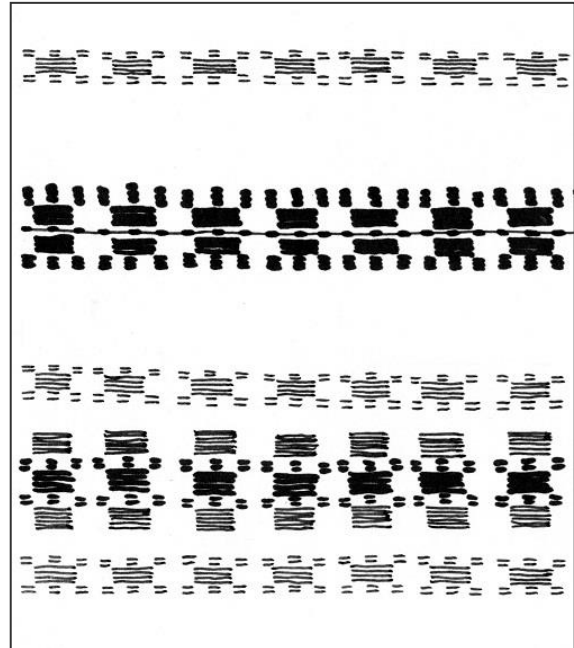
2.2.1. Siiditrükitehnikas tööproovid

Siiditrüki-tehnika oli minu jaoks uus, kuid väga inspireeriv tehnika. Kuna sõbakirjad on visuaalselt hästi eristatavad, neil on iseloomulik ja äratuntav kuju, tundus olevat võimalik neid ka n-ö pildina kangale üle kanda.

Siiditrüki puhul võib trükitava pildi luua kas foto põhjal, arvutigraafikana või käsitsi joonistatud mustritena. Esialgu arvasin, et trükitavad kujutised saavad olema foto-põhised, st trükitakse autentse sõbakirjalise kanga fotot digitaalselt töödeldes saadud kujutist. Juhendaja Merle Suurkask soovitas aga, et sõbakirjade puhul võib parema tulemuse saavutada käsitsi joonistatud kujutistega.

Järgnevalt tegelesingi kirjade joonistamisega paberile, et katsetada eri võimalusi kirjade kujutamiseks, eri paksusega jooni, suuruseid jne. Seda edasi arendades asusin ette valmistada kaht erinevat trükiraami, st valisin originaalesemete uurimisel üles märgitud kirjakordadest välja kaks: ERM A 293:224 (Suure-Jaani khk) ja EVM E 89:17 (Viljandi khk) ja kandsin need eri paksusega jooni kasutades paberile.

Esimesed tööproovid tegin tumehalli ja musta värviga. Tööproovide kirjeldused ja fotod on antud Lisas 1. Enne tööprotsessi algust olin arvanud, et trükkida võiks ka värviliselt (punane, sinine, kollane, roheline jt Põhja-Viljandimaa õlakatetele iseloomulikud värvid), kuid see oleks olnud tehniliselt liiga keerukas ja aeganõudev (iga värvikihi jaoks eraldi trükiraami valmistamine, kihiti trükkimisel piisava täpsuse saavutamine jne).

Joonis 1. Fragment käsitsi joonistatud sõbakirjadest siiditrükiraami valmistamiseks. Aluseks võetud õlakatte EVM E89:17 kiri.

Foto 3. Üks esimesi tööproove siiditrükitehnikas. Kiri õlakattelt ERM A 293:224.

Tööproovide aluskangana katsetasin erineva kohetihedusega ja värvitooniga villaseid ja linaseid kangaid. Esimeses etapis jäi parim tulemus veidi kirjude taustakangastega – nendel jäi trükitud pind huvitavam. Siiski tundus tööproovide üldmulje pisut üksluisena ja originaalesemete põnevast mustri- ja värvimängust liiga kaugena. Teises etapis katsetasin iiristrükki ehk korruga musta, valge ja halli värviga trükkimist, nii et värvid omavahel segunevad. See andis värviüleminekutega, kohati ka kirju tulemuse, mis mõjub huvitavamana ja mängulisemana kui ühevärviline trükk.

Siiditrüki-katsetuste tööprotsess hõlmas järgmisi tegevusi:

- Sõbakirjade joonistamine paberile, proovid eri joonetihedusega.
- Originaal-õlakatete kirjadest siiditrükiks sobivate kirjakordade valimine, nende kirjade joonistamine paberile, katsetused ja kavandid.
- Joonistatud kirjade skaneerimine ja töötlemine arvutis, et saada trükiraami valmistamiseks vajalikud prinditud mustrilehed.
- Trükkimiseks vajalike vahendite hankimine (valguskõvastuv lakk, polüestersõel trükiraamile pingutamiseks jt).
- Kahe trükiraami valmistamine vastavalt arvutatud mõõtudele.
- Kujutiste kandmine raamile laki ja valguslaua abil, raamide pesu laki eemaldamiseks.
- Kangaste hankimine, pesemine ja triikimine.
- Trükkimine musta ja halli värviga eri kangastele.
- Teine katsetus iiristrükiga ehk värviüleminekutega.
- Värvide kinnitamine triikimisega.

Foto 4. Fragment iiristrükitehnikas trükitud sõbakirjalisest mustrist linasel kangal. Kiri õlakattelt ERM A 293:224.

Siin ja edaspidi lõputöö autori foto, kui ei ole märgitud teisiti.

Siiditrükitehnikas tehtud tööproovidest järeldasime juhendajatega, et selles tehnikas huvitavate ja ilusate sõbakirjadega kangaste saamiseks ei piisa vaid ühevärvilisest trükist, vaid peab otsima ja katsetama rohkem. Üheks võimaluseks pinda elavdada on iiristrükk, kus trükitakse korraga eri värvitoonidega. Siiski jätsin siiditrüki kui lõputöö kollektsiooni loomise võimaliku tehnika kõrvale, mis ei välista edasist katsetamist tulevikus.

2.2.2. Telgedel kootud tööproovid

Telgedel kudumise tehnikas alustasin koopialähedaste tööproovide kudumisest, kasutades linast lõime ja värvilisi ühekordseid koelõngu. Kudusin kolm autentse koetihedusega tööproovi, mille eesmärk oli saada tunnetust, milline oleks originaalilähedaste esemete kudumine ning tulemus. Tehtud tööproove uurides hakkasin arendama mõtteid selles suunas, mida muuta, et tulemuseks oleksid mugavad ja tänapäevase rõivastusega kantavad sallid. Kudusin ka ühe originaalilähedase tööproovi, kus taandasin traditsioonilise värvigamma monokroomseks – valgel põhjal mustad, hallid, tumepruunid või sinised kirjad. Sellest tööproovist (ära toodud lõputöö juurde kuuluvas tööproovide mapis) arenesidki järgmise sammuna edasi valgepõhjalised katsetused.

Telgedel kudusin kokku 15 tööproovi, milles katsetasin eri koetihedust, lõngu ja värvitoone. Tööproovide kirjeldused, fotod ja tehtud järeldused on ära toodud Lisas 2. Kõigil telgedel kootud tööproovidel on lõimeks ühekordne

Foto 5. Koopialähedane tööproov etnograafilisest õlakattest ERM 115:8 (Suure-Jaani), mille kirja kasutasin ka ühes kollektsiooni sallis.

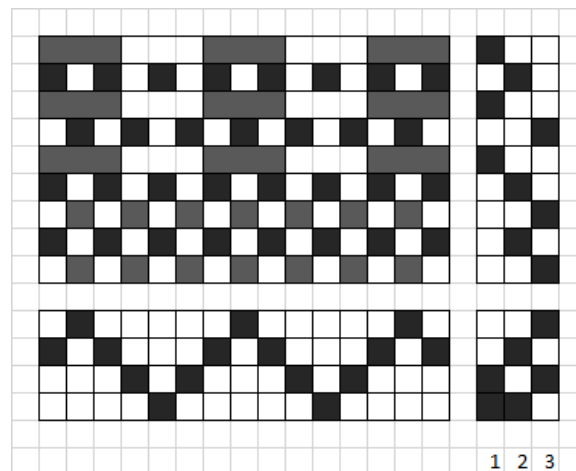
maavillane lõng (enamasti valge, kahel tööproovil punane), koelõngadena on kasutatud võimalikult naturaalseid lõngu, lisaks ka hõbedasi ja kuldseid niite.

Tööproovide lõimede arv: 80

Kasutatud suga: 37/1

Tööproovide laius: 21–22 cm

Nagu Lisas 2 kirjeldatud, katsetasin tööproovides kõigepealt mustrita nn taustapinna koetihedust ning jõudsin üsna ruttu sobiva tiheduseni 5 lõnga / 1 cm. Sellega paralleelselt katsetasin eri päritolu, värvitooni ja jämedusega koelõngu, et näha, kuidas kirjad taustapinnalt esile tulevad – millised on kõige meeldivamad värvikombinatsioonid, kirjade paksused, suurused jne.

Joonis 2. Sõbakirikanga siduse skeem, mida kasutasin nii tööproovide kui ka kollektsiooni sallide kudumiseks.

Üldine järelendus pärast tööproovide kudumist ja läbi pesemist oli, et meeldiva üllatusena ei tõmba kirjaridade kohad märgatavalt tugevamalt kokku kui taustakude. Kangas vajab pärast kuivamist aurutamist ja pressimist, kuna hõre kude kortsub päris tugevalt. Et taustakude ja kirjavööndid ühtlaselt sirgeks saada, on vaja kangas üleni aurutada ja õrnalt pressida, mille miinuseks on mõju kirjade välimusele („lamedam” mulje ja lõngajooksud pisut viltu lükkunud). Hõredalt kootud koelõngad ja lõim ei jää kangas päris sirged, vaid veidi vonklevad – see tekitab elava, pehme mulje. Villakiud haakuvad üksteise külge ja kangas püsib hästi koos, isegi otsad ei hargne. Maavillase kanga kohta on ese üllatavalt pehme ja ei tundu naha vastas kare. Kokkutõmbe määr pärast pesu on pikkuses 20% (kui salli kudumispikkus on 250 cm pika, siis kokkutõmme 20 cm) ning lauses 9 % (s.o 4 cm laiui kohta ehk kokku 8 cm). Ühe salli lõngakulu on u 370 g.

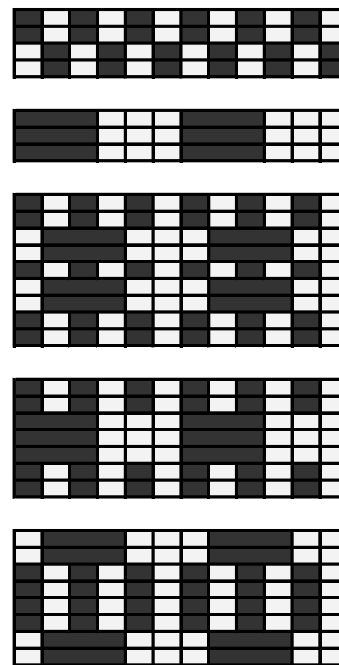
Tööproovide kudumise käigus liikusin järjest rahuldavama tulemuse poole, jättes kõrvale sobimatuid lõngu, värve ja töövõtteid. Igast tööproovist oli midagi õppida ja kõik need detailid olid vajalikud, et jõuda sellise tulemuseni, nagu kollektsioonis teostatud sai.

2.3. Kolleksiooni kavandamine

Paralleelselt tööproovide valmistamisega ning erinevate materjalide ja tehnikate katsetamisega visandasin sallide kavandeid. Lähtuvalt seatud eesmärgist sallide valmistamise ajakulu vähendada teadsin, et sallid ei saa olema üleni kirjatud, vaid neil on nii kirjadega kui ka tühje pindu. Seega hakkasin visandama kavandeid, kus on kirju kasutatud vaid osaliselt. Juhendajatega peetud arutelude tulemusel said kolleksiooni jaoks valituks kolm kavandit (vt Lisa 3), mida asusin omakorda detailsemalt läbi kavandama. Otsustasin iga kavandi värvigamma – üks sall läbinisti valge, teine sall erinevat tooni hallide kirjadega, kolmas sall hallide kirjadega, mille vahel vähesel määral punast. Järgnevalt valisin seminaritöö raames muuseumides uuritud õlakatete kirjakordadest välja kirjakombinatsioonid, mida sallide kudumisel järgisin (vt Lisa 4 – kirjakordade skeemid võrdluses originaalidega). Kahele sallile tuli teha ka üks-ühele suuruses kirjaskemid, et kavandada täpsed värvi- ja mustriüleminekud ning korduvused.

Sallide loomisel kasutasin Põhja-Viljandimaa koekirjaliste õlakatete järgmisi elemente:

- Õlakatetel sagedasti esinevad koekirjad: hamba-, pandla-, sitika-, lauajala- ja tünnikiri (joonisel 3 vastavas järjekorras ülalt alla). Kuna pääsusabakirja esines 42st seminaritöös uuritud tekstist vaid kahel, siis seda kirja ma sallidel ei kasutanud, mistõttu sain sallid kududa 3 tallalauaga (pääsusabakiri nõuaks rohkemate tallalaudade kasutamist).
- Koekirjadele iseloomulik rütm ehk kirjakordade kordumine.
- Kirjade tihedus – püüdsin säilitada kirjamotiivide kõrgust ning tihedust, samuti kirjaridade vahelisi kaugusi.
- Kahelaidsus – kangalaid on teljel kootav üks kangalaius; kahelaidseks nimetatakse kahest kangalaiusest kokku õmmeldud eset. Kuna vanasti olid kangasteljed enamasti kitsad, kooti sõbakirjalise õlakatte laid keskmiselt 50 cm laiune ning õmmeldi see teisega

Joonis 3. Traditsioonilised sõbakirjad, mida kasutasin ka kolleksiooni sallides.

kokku, saades umbes 1 m laiune õlakate. Ka mina tegin oma sallid kahelaised, kuna see võimaldab mitmekesisemat mustrikujundust.

- Laidade kokkuõmblemise viis – kasutasin sama pistet ja õmblemise viisi kui vanasti (serv serva kõrval, näha jääva üleloomispistega ühendatud).
- Villane ühekordne lõng – originaalesemel on koelõngaks kasutatud ühekordset villast lõnga, minul on villane ühekordne lõng nii lõimeks kui ka koelõngaks.
- Sallide pikkus 2,3 m – et ka ümber kaela mässituna ulatuksid otsad kokku, teisalt side vanade õlakatetega, mis olid tihti väga pikad (otstesse mähiti hobusõidukiga sõites jalad).

Muudatused:

- Teine materjal lõimeks – kahekordse linase lõime asemel ühekordne villane lõng.
- Taandatud värvid – valge põhi, millel valged ja hallid kirjad, vähesel määral kasutatud ka punast. Selle põhjendus: kuna kasutasin lõimematerjali, millega originaalilähedast koetihedust saavutada ei ole võimalik, oleks autentsete värvidega koelõngade kasutamine mõjunud originaaleseme ebakvaliteetsema koopiana. Seetõttu taandasin värvid valgehalli värvigammale, nii et inspiratsiooniallikas on äratuntav, kuid esemed ei ürita kopeerida originaalesemeid, vaid mõjuvad iseseisva uusloominguna.
- Sissekoe lõngadeks pole kõik samatüübilised maavillased lõngad, vaid on kasutatud ka tänapäevaseid mohäär- ja siidilõngu, et muuta tulemust pehmemaks ja nahasõbralikumaks. Samuti kasutasin hõbedast ja kuldset niiti. Eri tüüpi lõngade ja efektniitide kasutamine annab ka visuaalselt mitmekesisava efekti.
- Laidade laiust olen pisut vähendanud, et salle saaks kanda ka ümber kaela (st et sallid ei tuleks liiga laiad). Originaalidel laia laius keskmiselt 50, minul 41 cm.
- Teistsugune otsaviimistlus – originaalidel tagasi pööratud ja õmmeldud otsad, minul lahtised villased lõimeotsad. Otsustasin kasutada ära villakiudude omadust kinnitada üksteise külge – see hoiab ära otste hargnemise. Samas ei soovinud ma narmastega viimistlust kasutada salli külgedel, kuna siis võiks jääda mulje, et sallipaanid on suuremast kangast lõigatud. Praegusel juhul on näha, et sallipaanid on kootud eraldi.

2.4. Kolleksiooni valmistamine ja sallide kirjeldus

Oma kolme salli kirjade kujunduses kasutasin kolme õlakatte kirjakordi: ERM A 745:18 (Kõpu), ERM A 293:224 (Suure-Jaani) ja ERM 115:8 (Suure-Jaani). Nagu tööproovidelgi, kasutasin suga 37/1, ühekordset villast materjali ja sõbakirikanga sidust kolme tallalauaga. Keskmiselt oli ühe salli kudumise aeg 26 h.

2.4.1. Valgete kirjadega sall

Kolleksiooni esimeses sallis on kasutatud vaid erinevat tooni valgeid lõngu, lisaks on kirjadesse kootud peeneid kuld- ja hõbeniite. Salli üks paan on üleni kaetud korrapäraste kirjavöönditega, teisel paanil on kirjavööndid vaid otstes. Salli üldmulje on luksuslik, pidulik ja õrn. See on kui pruudi õlakate, kandes endas sidet pruudisõbadega, millena on kasutatud ka Põhja-Viljandimaa koekirjalisi õlakatteid ja mis on ajast aega olnud naise uhkeimaks rõivaesemeks.

Kasutatud lõngad:

1. Raasiku villavabriku helevalge 8/1 (lõime- ja taustalõng),
2. Hiiumaa villavabriku naturaalvalge 6/1,
3. Jõgeva villavabriku naturaalvalge 8/1,
4. roosaka tooniga viskooslõng,
5. naturaalvalge Rowan Fine Lace (80% alpaka, 20% vill).
6. helevalge Rowan Kidsilk Haze (70% mohäär, 30% siid).

Foto 6. Valgete kirjadega sitiksall.
Foto autor Sandra Urvak.

Valge salli mustrikujunduses on kirjakorra aluseks võetud Suure-Jaani kihelkonnast pärit õlakate ERM A 293:224 (fotol). Väikese muudatusena on kirjakorras kaks rida sitikakirja muudetud pandlakirja-ridadeks, kuna valgelt pinnalt ei jääks valge hambakiri (sitikate „jalad”) nähtav.

Salli mõõdud on: pikkus 229 cm, laius 83,5 cm, kaal (lõngakulu) 394 g. Kirjakorra kõrgus 26 cm.

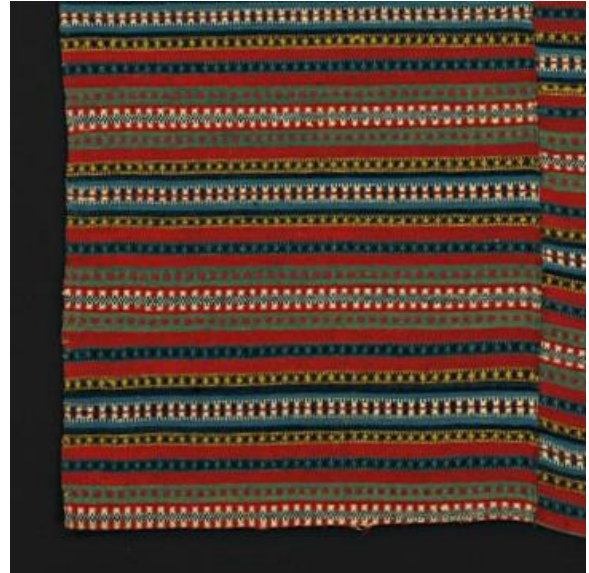

Foto 7. Valge salli kirjakorra aluseks on õlakate ERM A 293:224.

2.4.2. Hallide kirjadega sall

Hallide kirjadega sallil on kirjad kujundatud hääbuvatena – paanide ühes otsas on kirjad tihedalt ja tumedamalt, hääbudes järkjärgult kuni kirjadeta pinnani teises otsas. Salli kaks paani on taotluslikult kujundatud erinevalt – mängitud on nii hele-tumedusega kui ka tiheduse ja hõredusega. Samuti on taotluslik, et paanide kirjaread ei ole omavahel kohakuti – see on inspireeritud originaalesemetel tihti esinevatest nihetest eri laidade kirjaridades.

Foto 8. Hallide kirjadega sitiksall.
Foto autor Sandra Urvak.

Kasutatud lõngad:

1. Raasiku villavabriku valge, helehall ja tumehall 8/1,
2. kuldse tooni ja halliga ühekordne segulõng,
3. hõbedase niidiga helehall tikkimislõng,
4. helehall läikega viskooslõng,
5. helehall peenvillane.

Hallide kirjadega salli kirjakord on kootud Kõpu kihelkonnast pärineva õlakatte ERM A 745:18 (fotol) järgi.

Salli mõõdud on: pikkus 229–232 cm, laius 82 cm, kaal (lõngakulu) 370 g. Kirjakorra kõrgus 23,5 cm.

Foto 9. Hallide kirjadega salli kirjakorra aluseks on õlakate ERM A 745:18.

2.4.3. Punaste täpiridadega sall

Selle salli muster on kujundatud mõlema laia ühest otsast kesksuunas hääbuvalt. Sallis on kasutatud punast värvi, mis on üks olulisemaid värve eesti rahvakunstis. See värvivalik kannab ka sidet originaal-õlakatetega, kus punane on enamasti domineeriv värv.

Foto 10. Punaste täpiridadega sitiksall.
Foto autor Sandra Urvak.

Kirjade aluseks on võetud Suure-Jaani kihelkonna õlakate ERM 115:8, kuna selles on kasutatud sarnast erkpunast tooni, nagu mina soovisin sallis kasutada. Mõned originaalõlakatte motiivi-ridades esinevad vahetriibud muutsin täpi- ehk hambaridadeks, kuna ei soovinud salli selgeid triipe, mis oleksid mõjunud liiga jõuliselt.

Kasutatud lõngad:

6. Raasiku villavabriku valge, helehall ja tumehall 8/1
7. Hõbedase niidiga helehall tikkimislõng
8. Helehall peenvillane
9. Punane maavillane 8/1

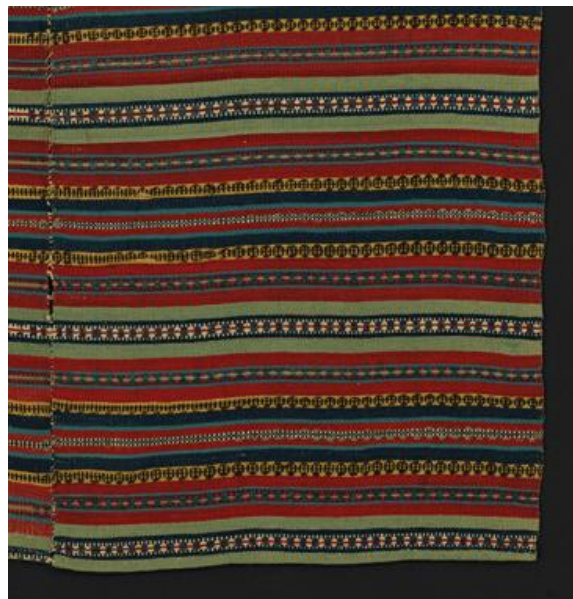

Foto 11. Punaste täpiridadega salli kirjakorra aluseks on õlakate ERM A 115:8.

Foto: Eesti Rahva Muuseum, muis.ee.

Salli mõõdud on: pikkus 226 cm, laius 81–82 cm, kaal 359 g. Kirjakorra kõrgus 20 cm.

2.4. Sallide omahinna kujunemine

Üks keerulisemaid ja vastuolulisemaid teemasid käsitöö puhul on toodete hind. Käsitöötegitjana sooviksin, et minu tooteid saaksid soetada kõik, keda need kõnetavad, teisalt väärtustan enda aega, oskusi ja tööd, mis toote valmimisse on panustatud, ning soovin nende eest õiglast tasu. Käsitöö ei suuda ega peagi hinnatasemelt võistleva tööstustoodanguga – käsitöö on luksuskaup, mille omahinda on küll võimalik teatud määral optimeerida, kuid masstoodangu hindadest jääb see kordi kõrgemaks igal juhul.

Enne töö alustamist oli üks minu eesmärke oli hoida sallide valmistamise kulu võimalikult madalal, et potentsiaalsetele klientidele oleks hind võimalikult taskukohane – hindasin selleks piirhinnaks 200 eurot. Kuid kuna kollektsiooni loomise ja teostamise käigus said minu prioriteetideks eelkõige sallide maksimaalne esteetiline ja teostuslik kvaliteet, siis sellise

omahinna piiresse jääda ei õnnestunud. Ent nagu lõputöö protsessi dokumenteerimine on näidanud, siis on sallide kõrgem hind põhjendatud ning kindlasti on neile ka kliendid olemas.

Sallide valmistamisel talletasin ajakulu kohta järgmised andmed:

Kuue sallipaani pikkuse lõime käärimine: 2 h (lõimepatsi pikkus 19 m, kaal 490 g)

Lõime rakendamine teljele: 2,5 h

Tiheda kirja kudumise kiirus: 25 cm / 1 h

Mustrita pinna kudumise kiirus: 70 cm / 1 h

Salli kudumise aeg:

Kahelaidse salli kudumise aeg: 26 h

Viimistlemine (paanide pikkuste korrigeerimine, lõngaotste peitmine, õmblemine): 3,5 h

Pesemine, kuivatamine, aurutamine: 2,5 h

Salli valmistamise ajakulu kokku: 32 h

Kuna kollektiooni kolme salli puhul on tegemist esimeste selliselt kavandatud ja teostatud sallidega, võib neid pidada prototüüpideks, mille valmistamine võttis kauem aega kui juba välja töötatud ja läbi katsetatud toodete valmistamine. Mida rohkem erinevaid kirjalõngu on kasutatud, seda enam võtab aega lõngade vahetamine ja poolidele kerimine. Ajakulu kasvatab pidev mõõtmine (kirjade ja nende vaheliste kõrguste jälgimine) ja lõngade valimine töö käigus (nt et saavutada toon-toonis värvüleminekuid). Minu sallide puhul tõstis ajakulu ka kangastelgede viga või eripära – kuna soalaad ei ole loodis, ei saa kokku tõmmata ühe käega, vaid selleks peab alati kasutama kaht kätt, et rida tuleks sirge. Ühe käega kokku tõmmates saaks teine käsi hoida süstikut ja alustada kohe uut viset läbi vaheliku, minu telgede puhul peab aga tegema lisaliigutusi, st süstiku vahepeal käest ära panema.

Sitiksallide hinna kujundabki peamiselt töötasu, sest lisaks ajamahukale kudumisele pikendavad tööprotsessi eel- ja viimistlustööd. Sallide materjalikulu on võrdlemisi madal, kuna kasutatud on peamiselt maavillaseid lõngu. Kui aga lisaks kasutada kallimaid lõngu nagu valge salli puhul, annab see kohe tunda ka omahinnas (vrd hindade kujunemist Tabelis 1 ja Tabelis 2).

Tabel 1. Hallide kirjadega ja punaste täpiridadega sallide hinna-arvestus.

Materjalikulu		
Ühekordne villane värvimata lõng Aade (Raasiku villavabrik)	Hind 20 eur/kg, kulu 350 g	7.00
Efektlõng (viskoos)	Hind 2.70 eur/100 g, Kulu 20 g	0.54
Efektniit või -tikkimislõng	Hind 1 eur/ 60 m Kulu u 30 m	0.50
Kokku materjalikulu		8.04 eurot
Töötasu		
Kavandamine, jooniste tegemine arvutis	Töötasu* 6,4 eur/h, ajakulu 3 h	19.20
Lõime käärimine, rakendamine teljele	Töötasu 6,4 eur/h, 6 salli ajakulu 4 h 30 min, ühe salli ajakulu 45 min	4.95
Kahe paani kudumine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 26 h	166.40
Viimistlemine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 3 h 30 min	22.40
Pesemine, kuivatamine, aurutamine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 2 h 30 min	16.00
Kaudsed kulud	20% toote hinnast	47.40
Salli omahind		285.39
Lõplik hind sallile 30% kasumiga		371.00 eurot

*Vaata töötasu arvestust Lisast 5.

Tabel 2. Valge salli hinna-arvestus.

Materjalikulu		
Ühekordne villane värvimata lõng Aade (Raasiku villavabrik)	Hind 20 eur/kg, kulu 350 g	7.00
Luksuslõng Rowan Fine Lace	Hind 6.21 eur/50 g, kulu 30 g	3.73
Luksuslõng Rowan Kidsilk Haze	Hind 8.42 eur/25 g, kulu 15 g	5.05
Kuldne ja hõbedane niit	Hind 1 eur/ 60 m Kulu 2x30 m	1.00
Kokku materjalikulu		16.78 eurot

Töötasu		
Kavandamine, jooniste tegemine arvutis	Töötasu* 6,4 eur/h, ajakulu 3 h	19.20
Lõime käärimine, rakendamine teljele	Töötasu 6,4 eur/h, 6 salli ajakulu 4 h 30 min, ühe salli ajakulu 45 min	4.95
Kahe paani kudumine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 26 h	166.40
Viimistlemine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 3 h 30 min	22.40
Pesemine, kuivatamine, aurutamine	Töötasu 6,4 eur/h, ajakulu 2 h 30 min	16.00
Kaudsed kulud	20% toote hinnast	49.15
Salli omahind		294.88
Lõplik hind sallile 30% kasumiga		383.34 eurot

*Vaata töötasu arvestust Lisast 5.

Kui veelkord tõmmata paralleel inspiratsiooniallikaks olnud etnograafiliste õlakatetega, mis olid omal ajal naistele nii rituaalseks esemeks pulmapäeval kui ka uhkuseasjaks ja staatusesümboliks abielunaisena kirikus käies, ei tundu 370-eurone hind nüüdisaja kontekstis kõrge. Õnneks on tänapäeva ühiskonnas tajuda muutuvat suhtumist käsitöösse ja asjade soetamise ning omamise laiemalt. Ühiskond on jõudnud oma arengus staadiumisse, kus enam ei ole määravaks mitte ainult hind, vaid ka asjades peituv tähendustaust ja hing. Ollakse valmis tasuma kõrgemat hinda, et omada hingega asju. Maailm liigub selles suunas, et vähem on rohkem ja vähem toob õnne. Käsitöö loobki pinnase vähemate, aga hingega asjade omamiseks.

2.5. Sihtgrupp

Sitiksallid on loodud soojendama ja kaunistama nüüdisaja naist, kes väärtustab käsitööd ja unikaalsust ning soovib väljendada oma põhjamaist identiteeti ja ka rahvuslikku kuuluvustunnet. Teisalt võivad need sallid kõnetada ka inimest, kellel seost või äratundmist eesti rahvusliku pärandiga ei teki, vaid kes lihtsalt hindab erilisi asju, käsitööd, naturaalseid materjale ja põhjamaist minimalistlikku disaini.

Nagu iga käsitööloominguga või disainiga tegeleja, lähtusin ka mina kollektiooni luues paljuski endast – oma väärtushinnangutest, teadmistest ja maitsest. Arvan, et ainult nii saab välja tulla midagi tõeliselt head, sest kellegi teiste soove kujutleda ja rahuldada püüdes on eksimisruumi palju rohkem.

Kuna mulle meeldib luua asju, mis on praktilised ja samas kaunid, püüan lisaks tasakaalustatud ja läbitöötatud kujundusele mõelda palju ka toote kasutamiskiiside peale. Oma kollektiooni sallide puhul mõtlesin läbi nende faktuuri ja kuju, et need oleksid kasutatavad mitmeti. Neid saab kanda nii õlgadel kui ka ümber kaela, nii piduliku kui ka igapäevase rõivastuse juures. Seega sobivad need nii esindusfunktsiooni kandvale naisele (riigi esindaja, pärandkultuuriga seotud ametiisik vms) kui ka soliidset igapäevarõivastust erilise aksessuaariga täiendada soovivale naisele.

Eesti üha mitmekesisust ja täienevat käsitöö- ja disainiturgu jälgides olen tähele pannud, et rahvusliku pärandi nüüdisajastamist on sallide valdkonnas märgata vähe. Eesti sallimoe on paari aastaga vallutanud Mare Kelpman, kelle sülle on vähemalt Tallinna linnapildis näha väga palju. Tema sallikujunduses prevaleerivad erksad värvid ja geomeetrised koemustrid, rahvuslike mustreid neis kasutatud ei ole. Rahvuslike mustritega sallide ja pleedide pakkujana on tuntuks saanud ka kaubamärk Ellu Sallid, mille toodeteks on tööstuslikult kootud puuvillased pleedid tikandikirjadega Põhja-, Lõuna- ja Lääne-Eestist. Üksikuid silmkoeliste kirjadega sülle on ka brändidel nagu Mithio ja Eesti Etno, kuid enamasti on pakkumisel juba aastaid turistipoode täitnud muutumatu disainiga kinda- või kampsunikirjadega masinkootud sallid (mida valmistavad sellised ettevõtted nagu näiteks Lõnga-Liisu Käsitöö Lääne-Virumaal).

Seda tausta arvestades leidub kindlasti inimesi, kes sooviksid endale just rahvuslikust pärandist inspireeritud salli, kuid pole seda eesti disaini- ja käsitööturult veel leidnud. Kindlasti on tulevikus vajalik täpse müügi- ja turundusstrateegia väljatöötamine, mis antud lõputöö raamesse ei mahtunud.

Kuna sallide disain on tagasihoidlik, karge ja elegantne, sobivad need põhjamaist minimalistlikku disaini hindavale kliendile, näiteks skandinaavlased või ka välis-eestlased, kes

soovivad rõivaste kaudu väljendada ja väärtustada oma sidet Eestiga. Kuna sitiksallidel on sarnaseid omadusi Haapsalu sallidega, millel on tohtu suur austajaskond üle maailma, siis olen kindel, et ka sitiksallidel on austajad olemas, tuleb vaid leida võimalus nendeni jõudmiseks.

Omaette sihtgrupiks pean pruudiseisuses naisi, keda Sitiksallide kollektsiooni sall võiks kaunistada ja soojendada elu ühel tähtsamal päeval – abiellu astudes. Täpselt nii, nagu see oli ka sajandeid tagasi, kui pruudisõbal kui ühel kalleimal kaasavaral oli tähtis rituaalne roll pulmapäeval, lisaks jäi see naisele üheks väärtuslikumaks rõivaks kogu eluks.

Kuna selle sallikollektsiooni näol on tegemist pärandi interpreteerimise ja autoriloominguga, mitte 19. sajandi õlakatete koopialähedaste reproduktsioonidega, ei ole need mõeldud rahvarõivastega kandmiseks. Ettevaatlik soovitaksin olla ka nende kandmisel stiliseeritud rahvuslike rõivastega, sest tegemist on ikkagi kindla piirkonna, Põhja-Viljandimaa aineliste esemetega, mida poleks õige kombineerida äratuntavalt mõne teise piirkonna rahvarõivaste põhjal stiliseeritud rõivastega.

Loodan, et tulevikus saab Sitiksallide kollektsioon täiendust nii uute kui ka seniste disainide põhjal kootud sallide läbi. Rõõm igast kliendist oleks suur ka seepärast, et iga salli valmimine ja ost toetaks eesti käsitöökuste ja pärandkultuuri säilimist.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö teemaks oli sallikollektsiooni loomine Põhja-Viljandimaa 19. sajandi koekirjaliste õlakatete ainetel. Töö tulemusel valmis kolm villast kangastelgedel kootud salli – valgete, hallide ning punaste koekirjadega, mis pärinevad autentsetelt etnograafilistelt õlakatetelt. Kollektsiooni nimeks sai Sitiksallid – Põhja-Viljandimaa õlakatetel ja eesti tekkidel ühe levinuma traditsioonilise koemustri, „sitikakirja” järgi.

Kollektsiooni valmimisele eelnes mahukas eeltöö, mis hõlmas tööproove ja materjalikatsetusi kahes tekstiilitehnikas: siiditrukis ja telgedel kudumises. Katsetuste analüüsimise järel said välja valituks valmistamistehnoloogia, materjalid ja disainistiil, mida kasutades sallikollektsiooni kavandasin ja teostas.

Sitiksallid on luksuslikud, originaalkavanditel põhinevad käsitsi valmistatud naturaalsest materjalist sallid, mida saab kanda nii õla- kui ka kaelasallidena. Sallide loomisel on inspiratsiooniallikaks olnud Põhja-Viljandimaa õlakatetelt võetud üle mitmeid iseloomulikke tunnuseid:

- telgedel kudumise tehnika,
- sallide proportsioonid ja koosnemine kahest eraldi kootud kangapaanist,
- traditsioonilised koekirjade tüübid ja autentsete kirjakordade kujundused,
- kirjade suurused ehk kirjaridade kudumistihedus,
- villane ühekordne lõng koematerjalina.

Et saavutada ühte algsetest eesmärkidest – hoida sallide omahinda võimalikult soodsana, pole sallid üleni kirjatud, vaid nende mustrikujunduses on mängitud koekirjade ja tühjade pindade vaheldumisega, mis vähendab oluliselt kudumiseks kuluvat töömahtu.

Usun, et saavutasin oma kollektsiooniga eesmärgi luua etnograafiliste sõbakirjaliste õlakatete põhjal minevikuga tugevat tunnetuslikku ja visuaalset sidet kandvad, ent nüüdisaja inimesele nii funktsionaalsuse kui ka disaini poolest sobivad aksessuaarid. Loodan, et sitiksallid leiavad tee inimesteni, kes neist sama suurt rõõmu ja tähendust leiavad kui mina nende autorina.

KASUTATUD ALLIKAD

Tallinna linna naiskutsekooli näitus. 1928. *Taie. Eesti kunsti ajakiri*, nr 2, lk 105.

Kelpman, M. 2016. *Kangakudumine*. Tallinn: Pegasus.

Kuusemets, K. 2017. *Põhja-Viljandimaa koekirjalised õlakatted 19. sajandil*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Viljandi.

Kõresaar, E. 1999. *Vaip – tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus*. Studia Ethnologica Tartuensia 2. Tartu: Tartu Ülikool.

Voolmaa, A. 1984. *Õlakatted ehk ülevisked eesti naiste rõivastuses*. Kog: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXV. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 70–81.

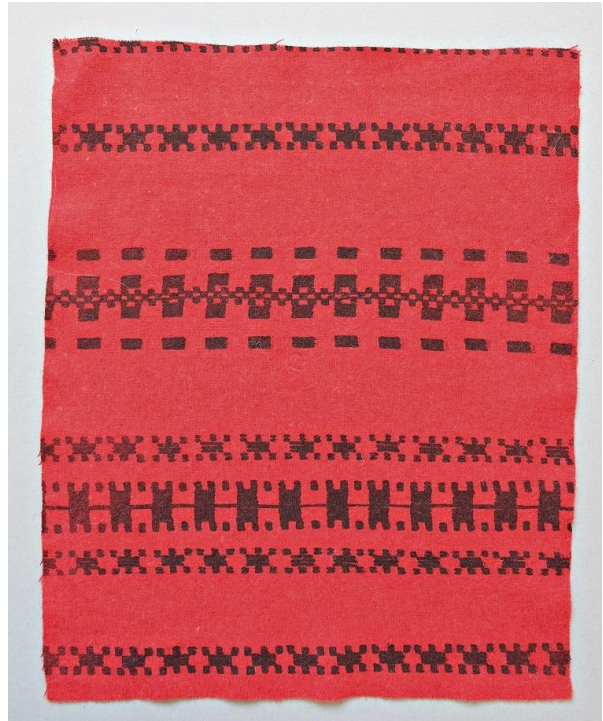
Eesti Muuseumide Infosüsteem MUIS. www.muis.ee (05.2018)

Käsitöötoote omahinna kalkulaator web.ametikool.ee/~kaie.keskula/kasitoo/ (05.2018)

LISA 1. Siiditrükitehnikas tööproovid

Näited esimesest trükkimisest

Raam 1 – kiri õlakattelt ERM A 293:224, Suure-Jaani

Raam 2 – kiri õlakattelt EVM E89:17, Viljandi.

Mõlema kirjakujuandusega trükkides jäi tulemus pisut tuim. Parima tulemuse andsid veidi kirju pind (helepruun tööproov) ja hõre linane kangas. Kuna mõnedel tööproovidel kinnitus värv osaliselt vähem (nagu kõrvaloleval fotol), sain inspiratsiooni katsetada ebauhtlase trüki või iiristrükiga, et saada värvis hele-tumedusi.

Näited teisest trükkimisest ehk katsetused iiristrükiga:

Eesmärk: kuna esimesed katsetused ei andnud originaal-esemetega võrreldavalt mängulist ja huvitavat pinda, katsetasin teisel korral iiristrükki ehk korraga mitme tooniga trükkimist.

Järeldus: iiristrükk andis mitmekesisema pinna kui ühevärviline trükk. Iiristrüki puhul peaks välja töötama värvivööndite sobivad laiused (kui palju musta, kui palju halli jne). Palju sõltub ka aluskangast – kas see on piisavalt tihe, et värv kinnituks, kas toonid jäävad näha jmt. Antud katsed õnnestusid paremini tihedal kangal.

Omamoodi huvitava tulemuse andis trükkimine, kui värvid ei olnud veel jõudnud ühtlaselt seguneda. Iiristrükis peetakse seda praagiks, kuid sõbakirjadega katsetamise kontekstis on tulemuseks omapärane ja mänguline pind, mida saaks tekstiilidisainis või tootearenduses kasutada.

Kõik fotodel olevad tööproovid on ära toodud lõputöö juurde kuuluvas tööproovide mapis.

LISA 2. Telgedel kootud tööproovid

Tööproov 1 – esimene katsetus villase lõime ja villase koelõngaga.

Eesmärk 1: saada teada, kui hästi katab koelõng kirjade kohal lõime, st kas sõbakirjad jäävad piisavalt selgelt näha, säilitavad oma äratuntavuse ja iseloomuliku kuju.

Eesmärk 2: hõreda taustapinna katsetamine.

Esmalt katsetan hõreda taustapinna ehk kirjadeta pinna kudumist, kuna soovin saada sulle, mis on kerged, õhulised ja hästi langevad, st ei jää oma suuruse juures rasked. Taustapinna koelõngade vahele jätan kududes 2–3 mm, see teeb koetiheduseks u 5 lõnga sentimeetril.

Kirjadest katsetan sitika-, hamba- ja pandlakirja kudumist tumepunase lõngaga. Kirja kududes lõön lõngad soaga üksteise kõrvale kokku – muidu oleks kirju visuaalselt raske eristada või need jääksid liiga erinevad originaal-õlakatetest. *Järeldus:* koelõng ei kata villast lõime sama hästi kui linase lõimega originaalidel, mida oligi arvata. Eriti hambakirja puhul on näha hõredam kude ning vertikaalne väljavenitatus. Traditsioonilised kirjamotiivid on siiski piisavalt hästi äratuntavad, et minu kontseptsiooniga haakuda.

Esimesel tööproovil katsetan ka motiivireale teist tooni tausta kudumist (võrreldes üldise valge taustaga) – seda eelkõige seepärast, et originaalesemetel on kirjad alati uut värvi taustal, st taust ei ole ühtlaselt sama värvi, vaid triibuline. *Järeldus:* eri värvi taust (tööproovil sinine) toob motiivirea liiga jõuliselt välja. Võimalik, et ebaõnnestunud värvikombinatsiooni tõttu pole mulje hea, kuid otsustan seda võtet edaspidi mitte kasutada.

Tööproov 2 – kirjade kudumine jämedama koelõngaga.

Eesmärk 1: näha, kas jämedam koelõng katab lõime paremini ja toob motiivid selgemini välja.

Eesmärk 2: kududa originaalesemelt pärit kirjamotiive kahele värvile taandatud variandis, st jätta ära taustavärvid ja kududa ka kirjad vaid ühte värvi lõngaga.

Taustakude samasugune kui esimesel tööproovil. Kirjad koon umbes 12/2 jämedusega lõngaga, lisaks veel tünnikirja-katsetus 8/2 lõngaga. Kirjavööndite kujundus on laenatud õlakatetelt ERM A 172:7 (Kõpu) ja VM 10457:3 E 1847 (Suure-Jaani) – värvid taandatud kahele värvile.

Järeldused: Jämedam koelõng katab lõime paremini ning motiivid jäävad selgelt näha. Miinusena näivad kirjad raskepärased, kontrast õrna taustapinnaga on liiga suur. Värvide taandamine kahele toonile tundub ilus ja antud materjalide puhul sobilik lahendus.

Tööproov 3 – üleni tihedakoeline kude.

Eesmärk: katsetada varianti, kus taustakude on sama tihe kui kirjavöönditel.

Löön taustalõngad soaga üksteise kõrvale, vahesid ei jäta, koetihedus on 12 lõnga / 1 cm.

Kiri laenatud õlakatelt ERM 15413 (Suure-Jaani). Värvid taandatud tumesinisele ja valgele,

koon kahes variandis – tumeda ja heleda põhjaga.

Järeldus: Kirjad jäävad ilusad, küllaltki originaalilähedased nii kujult kui suuruselt. Kontrastne kahevärviline värvigamma tundub ilus. Olgugi et kangas jääb võrdlemisi õhuke, võib suur ese (planeeritav sallide suurus 80x220 cm) jääda liiga raske, nii et kaelasallina kasutamine on küsitav. Teine miinus on, et pärast läbi pesemist ei lähe tihe kude nii pehmeks kui hõre kude, kus villakiududel on ruumi kohevaks minna. See tööproov tundub nahal märksa karedam kui eelmised.

Tööproov 4 – suurendatud kirjad.

Eesmärk 1: katsetada koematerjalina heiet.

Eesmärk 2: suurendada kirju mitmekordselt ja vaadata, mis efekti see annab.

Soastasin ühekordse villase lõime hõredamaks (suga 18), kodusin sisse Raasiku lõngavabriku heiet. Materjal on äärmiselt õrn ja habras, kangakudumisel on seda raske kasutada, kuna süstikut visates võib heie iga väiksemagi pinge tekkimise korral katkeda. Taustakoe lõin lõng-lõnga kõrvale õrnalt kokku (koetihedus 4 lõnga / 1 cm), kirju kududes püüdsin lüüa kokku tihedamalt. Motiivide kudumisel katsetasin nii ühekordselt kui ka kahekordselt võetud heide sissekudumist, lisaks katsetasin motiiviridade taustalõngana ühekordse lõnga kasutamist (kirjalõng kahekordne heie, taustalõng ühekordne korrutatud villane).

Järeldused: Kanga üldmulje on vildi-sarnane, tekstuurilt pehme ja kerge. Valge taustakude tundub õrn ja ilus, kirjade välimus jätab aga soovida. Kuna materjal on korrutamata, hakkavad villakiud justkui „ujuma”, motiivide kuju ähmastub eriti ühekordse heidega kootud kirjade puhul. Kahekordse heidega kootud motiivid on selgemalt näha, üldmulje on veidi parem, kuid

vildiks või topiliseks muutumise oht tundub suur. Kõige paremini tulevad kirjad esile ühekordse taustalõngaga kootud kirjaridadel – tulemus on piisavalt huvitav, et seda kunagi edasi arendada või mõnes muus kontekstis kasutada, lõputöö raames sellega edasi minna ei plaani.

Tööproov 5 – jämedama ja teist valget tooni taustalõnga katsetamine.

Eesmärk 1: katsetada jämedama ja kollakama tooniga ühekordse lõnga kasutamist taustalõngana.

Eesmärk 2: originaalesemetest lähtuvalt katsetada teist värvi taustalõngaga mustri-vööndeid.

Eesmärk 3: proovida äärenarmastega viimistlust.

Taustalõngana kasutan Hiiumaa villavabriku ühekordset naturaalvalget 6/1 lõnga, mis annab kudumile kollakama tooni ning veidi tihedama tekstuuri („õhugaugud” jäävad väiksemad). Valge tausta koetihedus on 3,5 lõnga / 1 cm. Kirjavööndites katsetan hallika lõnga kasutamist taustalõngana, kusjuures lõng on ikat-tehnikas värvitud, st tooniüleminekutega. Tumesinine kirjalõng on 12/2 jämedusega, et ei oleks peenem kui taustalõngad. Tööproovi otstesse kudusin taustalõngaks Raasiku ühekordset lõnga, et saaks võrrelda. Äärenarmastega viimistluseks lõikasin enne pesu tööproovil mõlemalt poolt äärelõime pikuti ära, lisaks tõmbasin äärtest välja veel 3 lõime (lahtiste lõngaotste pikkus u 1 cm).

Järeldused: Hiiumaa lõng jääb taustakoes ilus ja kohev, kangas on veidi paksem kui Raasiku ühekordse lõngaga kootuna. Värvüleminekutega lõnga kasutamine koe- või taustalõngana ei anna erilist efekti (eriti segane mulje jääb hammaskirja puhul). Teist värvi taustalõngaga mustri-vöönd ei jää antud variandis kujunduslikult ilus, tundub õige jääda endise lahenduse juurde, kus kirjade taust on alati valge. Lühikeste äärenarmastega viimistlus on ilus,

narmalõngad lähevad pesus lahti ja haakuvad üksteisega, nii et kude ei hargne. Otsustan, et kasutan sellist viimistlust sallide otstes, kaalun selle kasutamist ka külgedel.

Tööproov 6 – pehmete koelõngade (siidi-, alpakasegu jmt) katsetamine.

Eesmärk: katsetada sissekoena n-ö luksuslõngu, et saada teada, kas kude tuleb nahasõbralikum ning milline jääb kirjade välimus võrreldes maavillaste lõngadega.

Tööproovil kasutasin taustakoes peamiselt lõnga Rowan Fine Lace (80% alpaka, 20% vill); tööproovi lõpus 4 cm-l ka meriinolõnga Austermann Merino Lace (100% vill).

Kirjalõngadena katsetasin kolme varianti:

1. Pandla- ja sitikakiri lõngaga Rowan Fine Lace,
2. lauajalakiri lõngaga Drops Alpaca (100% alpaka),
3. hall sitikakiri lõngaga Rainbow Uni (20% siid, 80% meriino).

Kudumise koetihedus sama mis maavillaste lõngadega.

Järeldused: Valge taust jääb lõngaga Rowan Fine Lace libedam kui maavillasega; katsudes on kude pehmem ja naha vastas väga meeldiv. Miinusena on näha, et lõngakiud ei haaku omavahel nii hästi kui maavillase koelõnga puhul – koelõngad nihkuvad paigast rohkem ära, koe sisse tekib laineid ja hõredamaid kohti, kude on visuaalselt ebahühtlane. Meriinolõngaga kootud taust jääb üsna sarnaselt „ujuv”, kuid tõmbab tunduvalt rohkem kokku kui alpakalõng.

Rowan Fine Lace kirjalõngana jääb visuaalselt väga sarnane maavillasega, kirjad jäävad hästi näha ja kude on hühtlane. Drops Alpaca on paksem (kahekordne), kiri tuleb taustalt hästi esile,

lõng katab hästi lõime. Must värv on valgel taustal siiski liiga jõuline, parem oleks kasutada halle toone, kuid selle lõngasarja värvivalik on kesine. Lõng Rainbow Uni on koelõngana liiga paks, visuaalne mulje on tuim ja vildine, kuigi katsudes mõnus ja pehme.

Arvan, et selliste lõngade kasutamist võib kaaluda, kui salli klient on maavillase torkimise suhtes eriti tundlik, sest mulje ei jää väga erinev. Teisalt on nende lõngade puhul raske leida kirjadeks sobivad toone, kuna eri värve on valikus vähe.

Tööproov 7 – katsetus punase lõime ja koelõngaga.

Eesmärk: lähtuvalt originaalesemete punasest üldmuljest tahtsin katsetada punase kasutamist salli põhivärvina. Eesmärk on teada saada, kas tulemus jääb „originaalilähedasem” ehk kas side inspiratsioonilikkaks olnud õlakatetega tuleb tugevamalt esile.

Punane lõim ja koelõng on Raasiku villavabriku lõng 8/1. Kirjade kudumisel kasutasin eri värvi ühekordseid lõngu ning ühe hambakirjakatsetuse tegin ka helehalli lõngaga 10/2. Kirjalõngad valisin vastavalt Põhja-Viljandimaa õlakatete traditsioonilistele värvidele – tumesinine, lambapruun, helesinine, samblaroheline. Lisaks katsetasin kontrastset valget ja helehalli.

Järeldused: Punasel taustal on keeruline värvikooslust esteetiliselt tasakaalu saada. Üldmulje on tume, väheke sünge. Valged kirjad tulevad hästi esile, kuid samas on kuidagi tuimad ja steriilsed, tugevam side originaalesemega tundub küsitav.

Tööproov 8 – punased kirjad punasel taustal.

Eesmärk: saada teada, kas punaste kirjade kudumine punasele taustale annab parema ja tundlikuma tulemuse kui kontrastsete värvide kasutamine punasel.

Kasutasin kirjalõngadena 4 erinevat punast tooni: 3 neist taustalõnga-lähedased, neljas tume bordoopunane.

Järeldused: Visuaalselt on mulje parem kui kontrastsete värvide puhul. Heledad punased eristuvad taustalt vaevumärgatavalt, hambakiri sulandub taustaga peaaegu täiesti. Bordoopunane tuleb kenasti esile, motiivid on selgelt eristatavad, mulje on hea. Erinevaid tumepunaseid toone kasutades võib saada hea tulemuse, siiski on üldmulje üksluisem ja süngem kui valget põhjana kasutades.

Tööproov 9 – valged kirjad valgel taustal.

Eesmärk: katsetada kirjade kudumiseks erinevaid valgeid ja naturaalvalgeid lõngu, et näha, kuidas need valgelt taustalt värvitonaalsuste poolest esile tulevad.

Kirjade kudumisel katsetasin erinevaid maavillaseid ja luksuslõngu:

1. Hiiumaa valge 6/1,

2. kahekordselt võetud Rowan Fine Lace,
3. pärlmutter-läikega kahekordne tikkimislõng koos kuldse niidiga,
4. kindalõng 10/2 koos hõbedase niidiga,
5. Rowan Fine Lace koos mohäärlõngaga Rowan Kidsilk Haze (70% mohäär, 30% siid).

Järeldused: Kõik proovitud lõngad jäävad visuaalselt kaunid ja neid võib salli kujundamisel ning kudumisel kasutada. Siiski võib loobuda lõngade kahekordselt võtmisest ja 10/2 kindalõngast, kuna peened kirjalõngad jäävad kudumis tundlikumad ja ilusamad. Kuld- ja hõbeniit annavad väga kauni efekti, kuid nende kasutamisel peab arvestama, et pärast pesemist tõmbavad nad vähem kokku kui villane lõng, seega jäävad niidijooksud kirjades märgatavalt suuremad (eriti hõbedase niidi puhul).

Tööproov 10 – hallid kirjad valgel taustal.

Eesmärk: Katsetada helehalle kirjalõngu valgel taustal. Millised toonid sobivad omavahel ning kas helehalliga kootud kirjamotiivid jäävad taustalt näha.

Kirjade kudumisel katsetasin erinevaid maavillaseid ja luksuslõngu:

1. Raasiku villavabriku helehall 8/1,
2. Raasiku villavabriku tumehall 8/1,
3. kuldse tooniga hall ühekordne segulõng,
4. meriinovillane pitsilõng,
5. hõbedase läikega viskooslõng,
6. hõbeniidiga tikkimislõng 3-kordselt võetuna.

Järeldused: Hallid lõngad jäävad valgel taustal kaunid ning ka helehall maavillane annab nüansirikka tulemuse. Kõik toonid sobivad omavahel hästi, v.a meriinovillane pitsilõng, mis on liiga külma halli tooni ning jääb kasutusest kõrvale.

Tööproov 11 – helehall koelõng taustana, valged ja hallid kirjad.

Eesmärk: katsetada valge lõime ja helehalli taustalõnga kombinatsiooni.

Valge taustalõnga asemel kasutan Raasiku villavabriku helehalli ühekordset lõnga, mis on olemuselt kirju, st lõngas esineb erinevaid halle toone ning ka valgeid villakiudusid. Kirjade kudumiseks kasutan:

1. Jõgeva villavabriku naturaalvalge 8/1,
2. Raasiku villavabriku tumehall 8/1,
3. kuldse tooniga hall ühekordne segulõng koos helehalli peenvillasega,
4. helehall peenvillane koos hõbedase läikega viskooslõngaga,
5. kahekordne valge Haapsalu salli lõng.

Järeldused: Eraldi vaadatuna on halliga kootud vaheosad kaunid, kuid kirjadega koos on mulje liiga kirju ja rahutu. Parim tulemus jääb tumehalli kirjalõngaga – seda kombinatsiooni võiks tulevikus sallis kasutada.

Tööproov 12 – „pehmed” hallid lõngad tausta- ja kirjalõngadena.

Eesmärk: katsetada tausta sissekoena alpaka- lõnga, et saada nahasõbralikum tulemus.

Kasutasin taustalõngana külma tooniga halli alpaka- lõnga, kirjade kudumiseks kasutasin järgmisi lõngu:

1. Tumehall lõng Rainbow Uni (20% siid, 80% meriino),
2. tumehall alpaka- lõng 10/2,
3. hõbedase läikega viskooslõng koos meriinovillase pitsilõngaga,
4. kriitvalge alpaka- lõng koos valge meriinolõngaga Austermann Merino Lace.

Järeldused: Tulemus ei ole tajutavalt pehmem kui maavillaste lõngadega. Lõngade toonid on külmad ja ei harmoneeru omavahel kuigi hästi. Alpaka- lõnga kiud ei haaku lõimelõnga kiududega, mistõttu näib taustapind pärast pesemist vonklev ja ebaühtlane. Ei plaani neid lõngakooslusi tulevikus kasutada.

Tööproov 13 – sallikavandi proov; sitikakirja erinevate kesktriipude katsetamine (sh punasega).

Eesmärk 1: paberile tehtud kavandi läbi- proovimine materjalis. Õlakatte ERM 745:18 eeskujul kavandatud kirjakorra läbikudumine, et vaadata, kui kõrged peaks motiivid kuduma ning kui suured kirjade vahed jätma (originaalseme kirjad on väga tihedad ja väikesed, seega tuleb motiiviridu hõrendada, kuna minu materjal on

teistsugune).

Eesmärk 2: Soovin sallides kasutada originaalesemel tihti esinevat sitikakirja poolitamist kas erksavärvilise kesktriibu või efekti andvate täppidega. Katsetan tööproovis kuut erinevat lõnga ja võimalust sitikakirja keskele triibu või täppide kudumiseks.

Järeldused: Et kirjavööndid kudumil visuaalselt eristatavad jääksid, tuleb nende vahelisi kaugusi suurendada; originaalilähedaselt kududes on kirjad liigselt üksteise otsas ning õlakatetele iseloomulikku kirjade rütmilist korduvust ei teki. Sitikakirja kesktriibuna jääb 3 või 2 järjest punasega kootud rida visuaalselt lainetav, tulemus ei ole hea. Paremini võivad sobida üle ühe punasega kootud täpiread. Hõbedasega kootud kesktriibud jäävad ilusad, seejuures ei tohiks kesktriibu kõrgus olla suurem kolmest reast, muidu tuleb sitikamotiiv liiga kõrge ja proportsioonidest väljas.

Tööproov 14 – esimese salli (valged kirjad valgel) koelõngade katsetamine, laidade ühendamise katsetamine kolme tüüpi õmblusega.

Eesmärk 1: Katsetada veel valgeid lõngu ja nende toone pärast pesu, et teha lõplik lõngade valik esimese salli kudumiseks.

Eesmärk 2: Kududa kaks tööproovi tükki, millega katsetada salli-laidade ühendamist õmblusega.

Kuna sallide kavandamine ja tööproovide kudumine on lõppfaasis, soovin veel enne esimese salli kuduma hakkamist katsetada mõningaid valgeid lõngu, et otsustada, millist lõnga millises kirjaosas kasutada. Lisaks soovin proovida efektlõngu – ühte kuldniiti ning roosaka tooniga viskooslõnga – eelkõige selleks, et näha, kuidas need pärast pesu kudumis käituvad.

Kahe tööproovi ühendamist katsetan kolme erineva õmblusvõttega. Esialgne eesmärk on, et õmblus jääks võimalikult nähtamatu, kuid seda on raske saavutada ning ühenduskoht kipub jääma liiga hõre ja veniv.

Järeldus: Sallilaidade ühendamiseks sobib kõige paremini traditsiooniline üleloomispistesarnane õmblusvõte, mida on kasutatud ka originaal-õlakatete laidude ühendamiseks. Taoline õmblus ühendab paanid piisavalt tugevalt ning „õhuvahed” jäävad minimaalsed.

Tööproov 15 – punaste täpiridade katsetamine, eri tooni hallide kasutamine ühes kirjamotiivis.

Eesmärk 1: Katsetada punaseid täpiridu sitikakirja keskel – kumma labase tallalauaga kududes jääb tulemus visuaalselt parem?

Eesmärk 2: Proovida kududa üht kirjamotiivi eri tooni hallide lõngadega – kas tulemus jääb huvitavam ja elavam?

Katsetan punaste täppide kudumist sitika keskele erinevate labaste tallalauadega – selgub, et üht tallalauda kasutades jääb tulemus tunduvalt parem kui teisega.

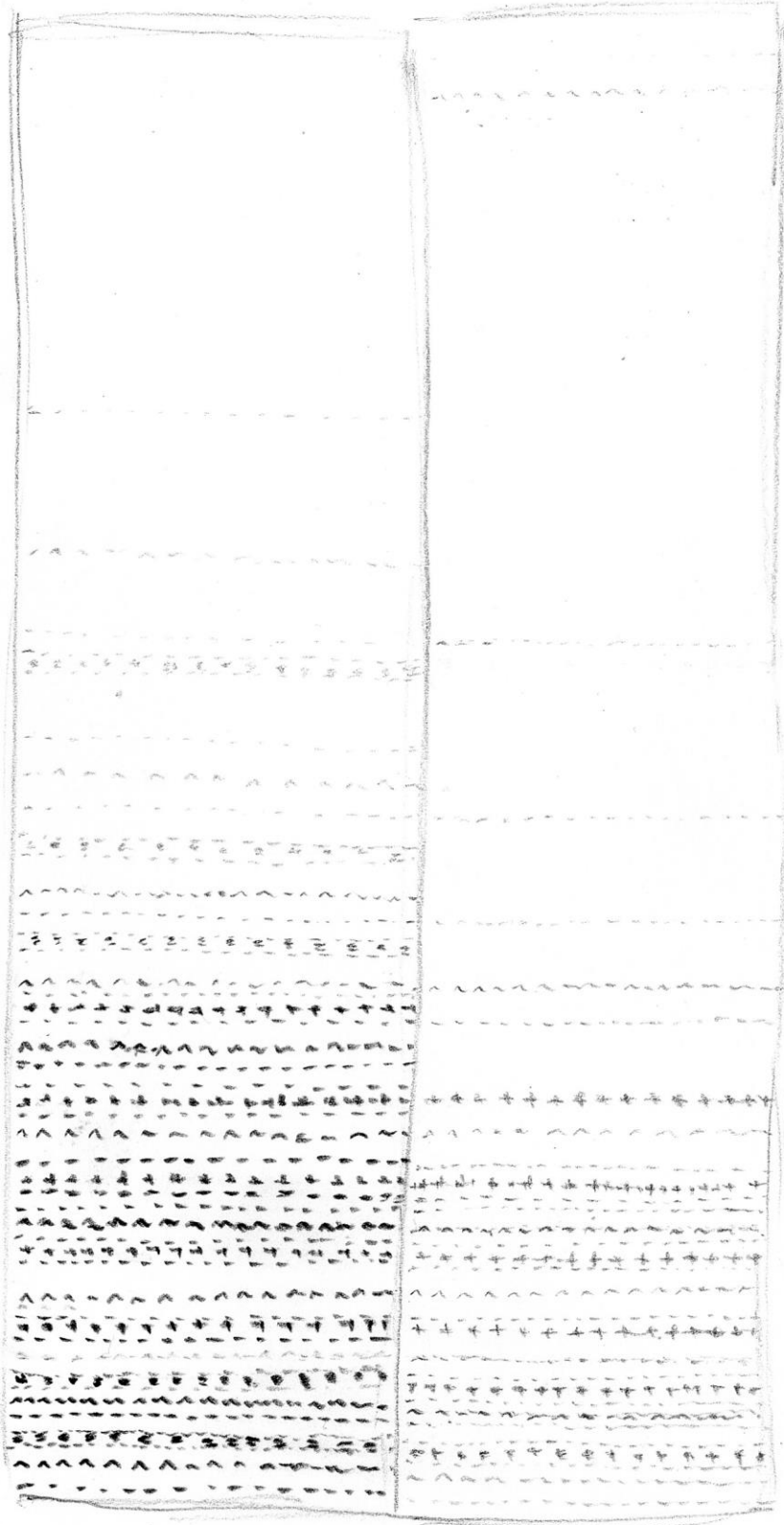
Järeldused: Valituks osutub variant, kus täpid jäävad sitika kõrvale (sama tallalaud, mida kasutatakse „sitikajalgade” kudumiseks). Halli eri toonide kasutamine ühes kirjamotiivis annab hea tulemuse, kui toonide üleminek on sujuv – plaanin seda võtet sallides kasutada.

LISA 3. Sallide kavandid

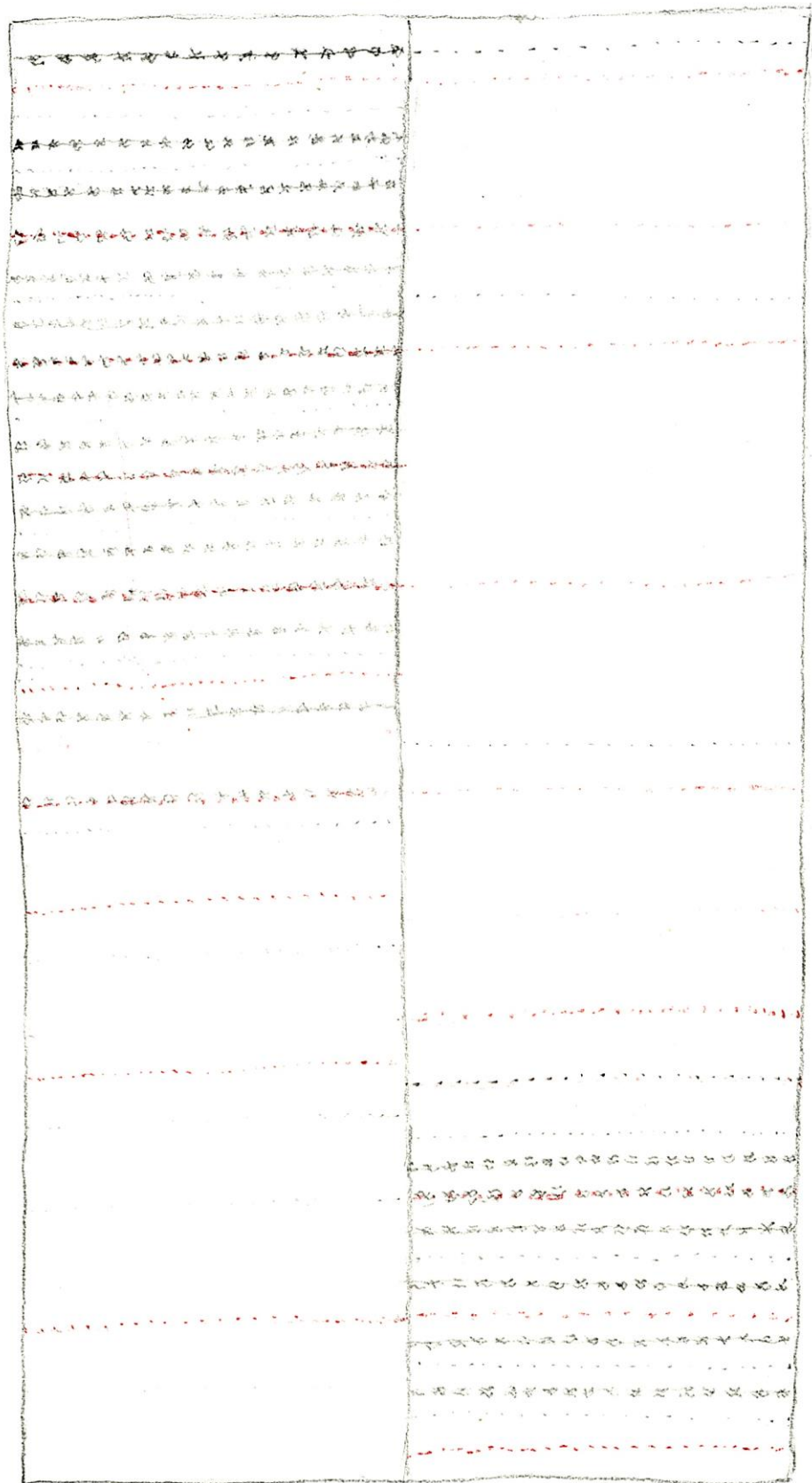
1. Valge salli kavand

2. Hallide kirjadega salli kavand.

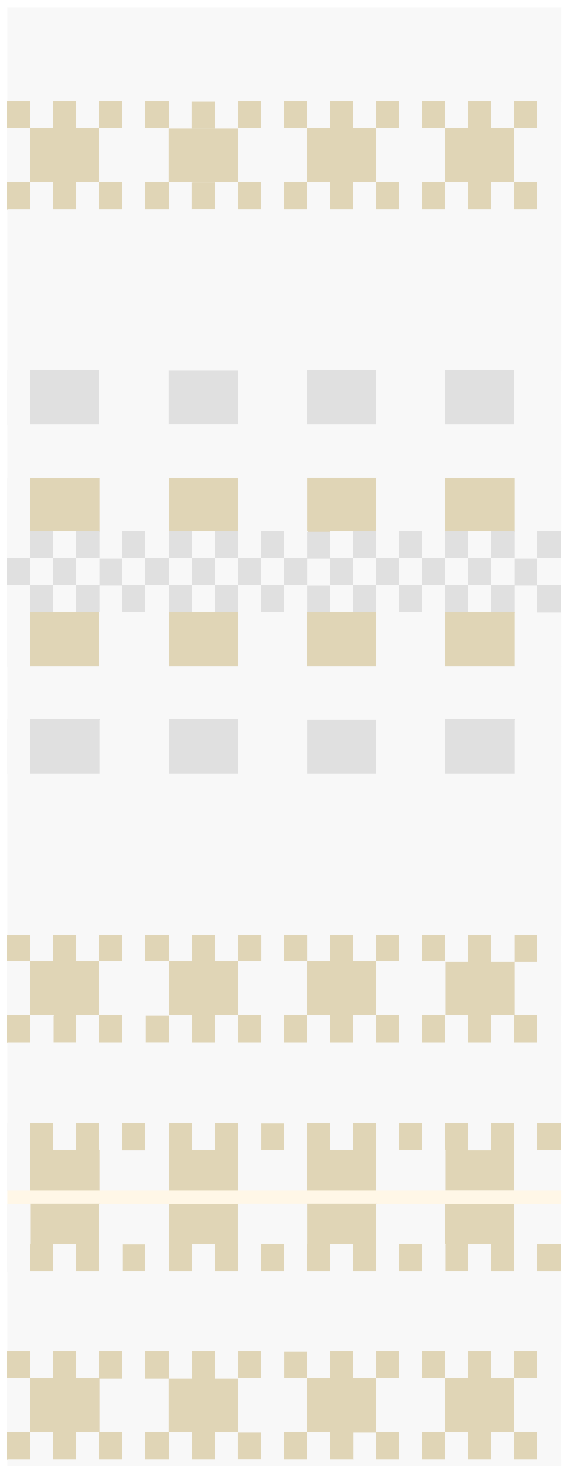

3. Punaste täpi-
ridadega salli
kavand.

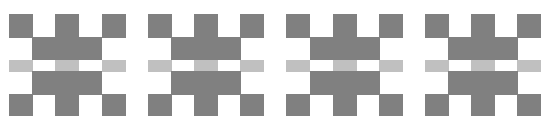
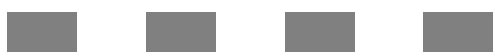
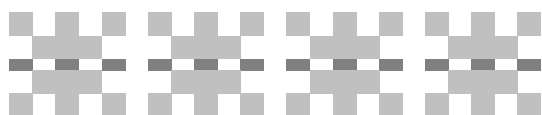

LISA 4. Sallide kirjaskeemid

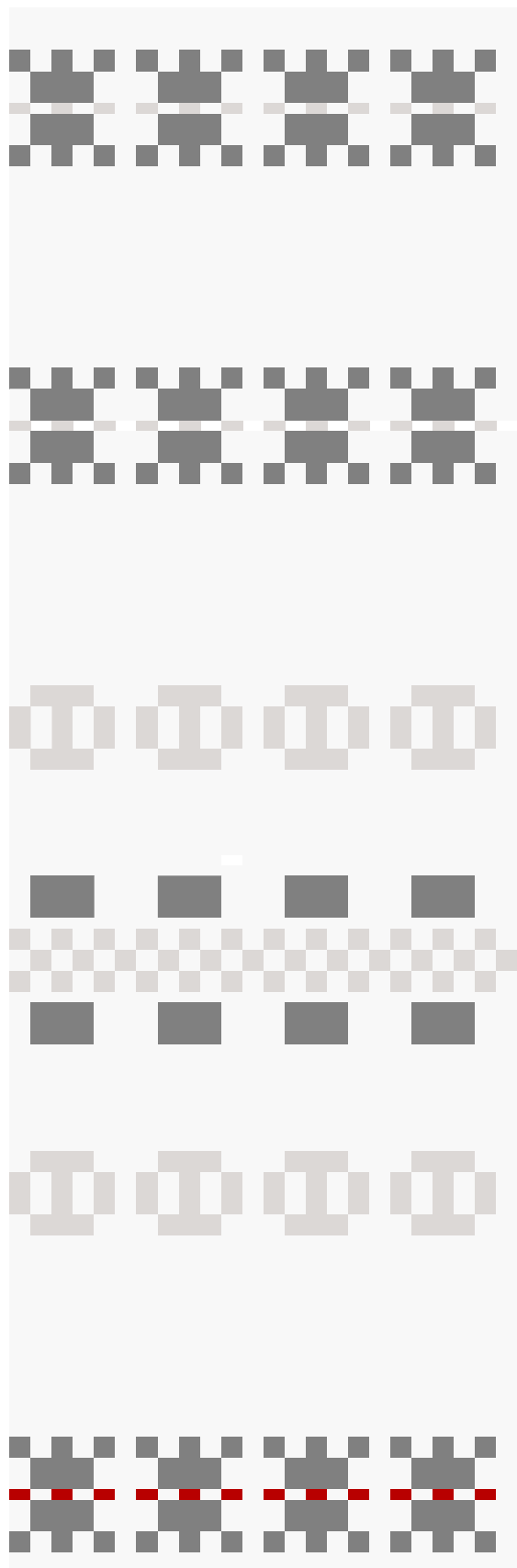
1. Valge salli kirjakord võrdluses aluseks olnud õlakatte ERM A 293:224 (Suure-Jaani khk) 1:1 kirjaskeemiga.

2. Hallide kirjadega salli kirjakord võrdluses aluseks olnud õlakatte ERM A 745:18 (Kõpu khk)
1:1 kirjaskeemiga.

3. Punaste täpiridadega salli kirjakord võrdluses õlakatte ERM A 115:8 (Suure-Jaani) 1:1 kirjaga.

LISA 5. Käsitöö tunnitasu arvestus

Brutotasu kuus	800 eurot
Brutotasu tunnis	4,8
2% töötuskindlustusmaks	16
2% II pensionisambasse	16
<i>Vahesumma</i>	768
Tulumaksuvaba miinimum kuni 2017.a.	170
Tulumaksuga maksustatav tasu	598
Tulumaks sellelt 21%	125,58
Netotasu kuus	642,42
Netotasu tunnis	3,8
<i>Ettevõtjale</i>	
33% sotsiaalmaks	264
1% firma töötuskindlustus	8
Brutotasu ettevõtjale kuus	1072
Lõplik brutotasu tunnis koos kõigi maksudega	6,4 eurot
Brutotöötasu minutis	11 senti

LISA 6. Kolleksiooni fotod

Sitiksallid: Kati Kuusemets

Kleidid: Studio August

Meik: Riin Agar

Modellid: Laura Sildmäe, Kadi Parve, Saale Kreen

Fotograaf: Sandra Urvak

SUMMARY

This graduation project of the Estonian Native Textile curriculum of the Estonian Native Crafts Department of the UT Viljandi Culture Academy, is titled BEETLE PATTERN SHAWLS – A COLLECTION OF SHAWLS INSPIRED BY THE 19TH CENTURY WEFT-FACED SHOULDER SHAWLS USED IN THE NORTHERN PART OF VILJANDI COUNTY. The goal of the graduation project was to create a collection of shawls based on 19th century weft-faced shoulder shawls used in the northern part of Viljandi County. The written part of the graduation project documents, describes and analyses the creative and practical work, which resulted in the collection of shawls.

When creating the graduation project collection, I looked for answers and solutions to the problem that weaving traditional Estonian weft-faced fabrics by hand is very labour- and time-intensive, which, for economic reasons, makes them difficult to use in modern clothing and textile design. I hoped to find a way to bring weft-faced fabrics into modern use in a way that preserves their essence and connection to authentic 19th century items, but requires less time to produce and is therefore economically more affordable.

The work resulted in the creation of three woollen shawls woven on looms, with white, grey and red weft-faced patterns, which come from authentic ethnographic shoulder shawls. The collection was named Beetle Pattern Shawls ('Sitiksallid' in Estonian), as inspired by the most prevalent traditional weft-faced weaving pattern on shoulder shawls of the northern Viljandi County and Estonian blankets – the beetle pattern.

The creation of the collection was preceded by thorough preparation, which included work samples and material tests in two textile techniques: screen printing and weaving. After analysing the samples, I chose the technology, materials and style of design to use when designing and creating the shawl collection.

Based on original designs, the beetle pattern shawls are luxurious hand-made shawls of natural materials, which can be worn on the shoulders and around the neck. Many characteristic features

of the shoulder shawls from the northern part of Viljandi County were adopted to make the beetle pattern shawls:

- the weaving technique,
- the proportions of shawls and their consisting of two separately woven sheets,
- traditional types of weft-faced patterns and authentic pattern repetition designs,
- the size of patterns, or the weaving density of pattern rows,
- woollen single-ply yarn as fabric material.

In order to reach one of the original goals – to keep the cost price of shawls as low as possible, the shawls are not patterned from top to bottom, but their pattern design plays with alternating weft-faced patterns and empty spaces, which significantly reduces the work needed for weaving the shawls.

I believe that with my collection, I reached the goal of creating accessories, which, being based on ethnographic weft-faced shoulder shawls, are emotionally and visually strongly linked to the past, but which also suit the modern wearer in terms of both functionality as well as design.

LIHTLITSENTS lõputöö reprodutseerimiseks

TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia direktorile

Mina, Kati Kuusemets,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Sitiksallid – Põhja-Viljandimaa 19. sajandi koekirjalistest õlakatetest inspireeritud sallide kollektsioon“,

mille juhendajad on Christi Kütt ja Merle Suurkask,

reprodutseerimiseks ainult säilitamise, sealhulgas digitaalarhiivis DSpace säilitamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Lõputöö avaldamine ei ole lubatud kuni 31.12.2024.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud reprodutseerimise õigus jääb alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **16.05.2018**